

Biografija Milana Kangrga

Milan Kangrga rođen je u Zagrebu, 1. 5. 1923. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Zagrebu. Studij filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1950., a doktorirao je tezom *Etički problem u djelu Karla Marxa* 1961. Od 1950. radi kao asistent za predmete *etika* i *estetika* na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu; za redovnog profesora *etike* izabran je na istome Fakultetu 1972., a u tom zvanju ostaje do mirovine 1993. Kao stipendist Humboldtove zaklade, boravio je od 1962. do 1964. na sveučilištu u Heidelbergu, a potom i u Freiburgu, Würzburgu, Aachenu, te ponovno u Heidelbergu i Freiburgu. Održao je predavanja na navedenim sveučilištima, kao i na sveučilištima u Bonnu, Münchenu, Düsseldorfu, Pragu, Bratislavi, Budimpešti, Moskvi, Lenjingradu i Kijevu. Kangrga je jedan od pokretača i članova uredništva časopisa *Pogledi* (Zagreb, 1952.–1954.), *Naše teme* (1956.), *Praxis* (1964.–1974.), a s Rudijem Supekom suosnivač je filozofske »Korčulanske ljetne škole« (1964.–1974.), te dugogodišnji urednik filozofske biblioteke zagrebačkog »Naprijeda«. Kangrga je jedan od osnivača Hrvatskog filozofskog društva (1957.). Svoj prvi članak »O etici« objavio je Kangrga u *Studentskom listu* 1948. u Zagrebu, a do sada je objavio 12 knjiga i golemi broj studija, rasprava i članaka u tuzemstvu i u Njemačkoj, Italiji, Francuskoj, Španjolskoj, Poljskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji, SAD i Meksiku. Prevodio je s njemačkog (Kanta, Hegela, Blocha, Lukácsa i Marcusea) i s francuskog (Descartesa i Leibniza). Kangrga je jedan od utemeljitelja zagrebačke »filozofije prakse«. Praksu on razumije – može se reći: inspiriran Fichteom, Hegelom i Marxom, te filozofijom egzistencije jednoga Sartrea – opsežnije nego u tradicionalnoj filozofiji, naime kao način čovjekova opstanka u slobodi. Tu filozofiju razvijao je Kangrga na tri temeljna pravca: kao specifičnu »filozofiju čovjeka«, zatim kao promišljanje povijesnosti ljudskog opstanka u svijetu – što implicira elaboraciju povijesnosti i vremenosti – te kao specifično shvaćen problem moralnosti i legalnosti, ali uvijek s izrazitom intencijom da sudjeluje u vlastitom povijesnom, socijalnom i političkom ambijentu. Kangrgino mišljenje nije samo filozofija prakse nego i praksa filozofije kao mišljenje revolucije. Vremenski gledano, prvi kompleks problema oko kojega Kangrga artikulira svoje mišljenje jest problem etičkog, moralnosti, ali shvaćen u široko praktičkom, a ne doktrinarnom smislu. Kangrgino razumijevanje/poimanje etike ima svoje temelje u Kantovim tekstovima, od kojega prije svega preuzima zamisao autonomne etike, ali istodobno u svoje mišljenje implementira argumentacije Fichtea, Hegela i Marxa. Na tom se putu hoće promisliti i smisao revolucije kao re-evolucije, čime on poima utopijsko određenje čovjekove povijesne biti, za razliku od darwinovski shvaćene evolucije životinjskih vrsta (čovjek nije član vrste nego roda). To je mišljenje na tragu klasične njemačke filozofije i Marxa – u kojemu se etička refleksija i čisto etički fundirano djelovanje kao intersubjektivno su-djelovanje u smislu starogrčkog *praxisa* pokazuje kao posve neproduktivno – pa se on stoga okreće građanskoj pravnoj tradiciji moderniteta, u kojem je na djelu totalitet čovjekova odnosa spram svijeta i sebe sama. Etika i moral teme su i njegove disertacije, gdje on formulira, pored

ostaloga, i tezu o nemogućnosti znanstvenoga utemeljenja etike, ili etike kao znanosti (na osnovi njemačke pojmovne bitne razlike između *Wissenschaft* i *Lehre*), ali potom tu misao radikalizira u tezu o nemogućnosti objektivističke etike kao takve. Njegova intencija, međutim, nije osporiti mogućnost i važnost moralnog opredjeljenja pojedinca, jer moralni patos indignacije nad postojećim smatra predvorjem re-evolutivnog i revolucionarnog preobražaja postojećeg svijeta. U tom je smislu za njega sporna svjetsko-povijesna uloga etike (otuda naslov jedne od njegovih knjiga: *Etika ili revolucija*). Filozofsko poimanje čovjeka kao samodjelatnog, tj. re-evolutivnog bića prakse, tvori bitnu potku gotovo svih njegovih radova. Produbljeno razrađivanje kategorijâ prakse, svijeta i vremena, te njihova unutrašnjeg odnosa, nalazimo svestrano elaborirano u istoimenoj Kangrginoj knjizi. Pojam povijesnosti i vremenitosti nastoji Kangrga rekonstruirati na Hegelovu, Marxovu i Lukáćevu tragu, a kritički se odnosi spram Heideggera, koji za njega ostaje u horizontu metafizike, a koja ne dopijeva do same biti vremena i povijesti. Vremenitost se tu traži i nalazi u samoj ljudskoj unutrašnjosti i subjektivnosti spram svijeta kao vlastita proizvoda, u njezinu produktivnom obraćanju svijetu, ali i u umjetničkoj i posebno pjesničkoj imaginaciji, te on stoga određuje vrijeme kao – »zaustavljeni ljudski trenutak«.

Kangrga se bavio i klasičnim problemima filozofijske tradicije (racionalistička filozofija Descartesa, Spinoze i Leibniza), te iscrpno Kantovom i Fichteovom filozofijom, te odnosom Marxa spram Hegela. U skladu s orijentacijom »filozofije prakse«, Kangrga u svojim napisima vrlo intenzivno artikulira angažman, sudjelovanje filozofije u vlastitu socijalnom i političkom ambijentu, polemizirajući s političarima i ideolozima – najprije stalinističke, tzv. socijalističke, ali potom i svake druge, prije svega nacionalističke provenijencije – s tezom da je nacionalizam ne samo antipod nego i neprijatelj demokracije, jer nikada ne dopijeva do određenja *gradanina* i *čovjeka*. Time se on bori protiv plemensko-rodovske zaostalosti, političke i socijalne anomalije svih vrsta, iracionalnosti i nehumanosti – što sve već jako dugo karakterizira naš društveni i politički prostor! – zalažući se za jedan svjetovni smisao duhovnosti, koji se danas pokazuje potrebnijim negoli ikada. Pritom insistira na hegelovskom pojmu duga kao onom općem i zajedničkom (zajednica kao ono moći-biti, za-ono jedno).

Djela: *Racionalistička filozofija – Veliki metafizički sistemi 17. stoljeća*, Filozofska hrestomatija, Zagreb 1957., 1979., 1982.; *Etički problem u djelu Karla Marxa*, Zagreb 1963., Beograd 1980.; *Etika i sloboda*, Zagreb 1966. i prijevod na slovački *Etika a sloboda*, Bratislava 1967.; *Smisao povijesnoga*, Zagreb 1970.; *Razmišljanja o etici*, Zagreb 1970.; *Čovjek i svijet*, Zagreb 1975.; *Etika ili revolucija*, Beograd 1983.; *Praksa – vrijeme – svijet*, Beograd 1984. i prijevod na njemački *Praxis – Zeit – Welt*, Würzburg 2004.; *Filozofija i društveni život*, Zagreb 1988.; *Hegel – Marx*, Zagreb 1988.; *Izvan povijesnog događanja – Dokumenti jednog vremena*, Split 1997.; *Šverceri vlastitog života*, Beograd 2001., Split 2002.; *Nacionalizam ili demokracija*, Sremski Karlovci/Novi Sad 2002., Zagreb 2002.; *Etika*, Zagreb 2004.

Kangrgina *Odabrana djela* u četiri sveska objavio je zagrebački »Naprijed« 1989. (1770 stranica).

U inozemstvu: »Ideologie ako forma a sposob ludskeje existence«, u: *Spytovanie sa na človeka*, Bratislava 1967.; »Der Sinn der Marxschen Philosophie« i »Praxis und Kritik«, u: G. Petrović, *Revolutionäre Praxis*, Freiburg

1979.; »Il rapporto tra la società e lo stato in Hegel e Marx«, u: *La rivolta di »Praxis«*, Milano 1969.; »Arbeit bei Hegel und Marx«, u: G. K. Kaltenbrunner, *Hegel und die Folgen*, Freiburg 1970.; »Entfremdung und Verdinglichung in Marxens Werk«, u: R. Supek-B. Bošnjak, *Jugoslawien denkt anders*, Beč i dr. 1971.; »Mensch und Welt«, u: *Weltaspekte der Philosophie. Festschrift für R. Berlinger*, Amsterdam 1972.; »Fenomenologia de la actuala ideologia-politica de la classe media yugoslava«, u: *El socialismo yugoslavo actual*, Mexico i dr. 1975.; »The Meaning of Marx's Philosophy«, u: »Praxis« – *Yugoslav Essays in the Philosophy and Methodology of Social Scences*, Dordrecht i dr. 1979.; »El sentido de la filosofía marxista«, u: *Dialectica* 8/1980, Mexico; »Stratenost v čase alebo dejinny bankrot«, u: *Človek-demokracija-poznanie*, Bratislava 2000.; »Ideologie als Form des menschlichen Daseins«, u: *Philosophische Perspektiven*, Frankfurt/M. 1970.

Selektivni bibliografski podaci Milana Kangrge

Knjige

1. *Racionalistička filozofija – Veliki metafizički sistemi 17. stoljeća*, Filozofska hrestomatija, sv. 4, Matica hrvatska, Zagreb 1957., 1979., 1982.
2. *Etički problem u djelu Karla Marxa*, Naprijed, Zagreb 1963.; Nolit, Beograd 1980.
3. *Etika i sloboda*, Naprijed, Zagreb 1966.
4. *Smisao povijesnoga*, Razlog, Zagreb 1970.
5. *Razmišljanja o etici*, Praxis, Zagreb 1970.
6. *Čovjek i svijet*, Razlog, Zagreb 1975.
7. *Etika ili revolucija*, Nolit, Beograd 1983.
8. *Praksa – vrijeme – svijet*, Nolit, Beograd 1984.
9. *Hegel – Marx*, Naprijed, Zagreb 1988.
10. *Filozofija i društveni život*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1988.
11. *Izvan povijesnog događanja*, Feral Tribune, Split 1997.
12. *Šverceri vlastitog života*, Republika, Beograd 2001.; Feral Tribune, Split 2002.
13. *Nacionalizam ili demokracija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci/Novi Sad 2001.; Razlog, Zagreb 2002.
14. *Etika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2004.

Udžbenik

15. *Antologija filozofskih tekstova*, Školska knjiga, Zagreb 1953., 1958., 1964. – s V. Filipovićem, P. Vranickim, Đ. Mažuranom, V. Sutlićem, G. Petrovićem, B. Bošnjakom – Poglavlje: »Racionalistička filozofija XVII stoljeća«.

Rasprave i studije

16. »Marksizam i etika« – *Republika* 6/1952, Zagreb, str. 373–382.
17. »Problem ideologije« – *Pogledi* 11/1953, Zagreb, str. 778–793.

18. »Socijalistički humanizam« – *Republika* 2-3/1957, Zagreb, str. 16-18.
19. »Etički smisao socijalizma« – *Naše teme* 2/1957, Zagreb, str. 177-190.
20. »Ideologija i istina« – *Naše teme* 4-5/1957, Zagreb, str. 478-491.
21. »Henri Lefebvre i pitanja socijalističkog realizma« – *Naše teme* 1/1958, Zagreb, str. 150-155.
22. »Suvremenost Marxove filozofije« – *Naše teme* 2/1958, Zagreb, str. 246-264.
23. »Postoji li bitna razlika između spisa mladoga i kasnijeg Marxa?« – *Naše teme* 1/1960, Zagreb, str. 65-70.
24. »Marksizam i estetika« – *Naše teme* 2/1960, Zagreb, str. 202-225.
25. »Marxov pojam otuđenja« – *Pregled* 4/1961, Sarajevo, str. 313-333.
26. »Hegel i Marx« – *Pregled* 11-12/1961, Sarajevo, str. 367-381.
27. »Pitanje mogućnosti marksističke etike« – *Gledišta* 4/1962, Beograd, str. 5-21.
28. »Aktualnost etike u socijalizmu« – *Pregled* 2/1959, Sarajevo.
29. »Što znači približiti umjetnost životu?« – *Filozofija* 3/1959, Beograd, str. 57-65.
30. »O nekim bitnim pitanjima teorije odraza« – Zbornik *Neki problemi teorije odraza*, Beograd 1961., str. 33-43 i 115-125.
31. »Filozofija i zbilja« – *Filozofija* 3-4/1961, Beograd, str. 85-91.
32. »Neki osnovni problemi marksizma« – *Naše teme* 7-8/1962, Zagreb, str. 1041-1072.
33. »Problem slobode« – *Naše teme* 11/1963, Zagreb, str. 1933-1957.
34. »Problem otuđenja u Marxovu djelu« – Zbornik *Humanizam i socijalizam I*, Zagreb 1963., str. 77-105.
35. »Program SKJ – oslobađanje stvaralačkih snaga socijalizma« – Zbornik *Humanizam i socijalizam II*, Zagreb 1963., str. 9-21.
36. »Filozofija i umjetnost« – *Naše teme* 6/1964, Zagreb, str. 885-903.
37. »Filozofe? Što misliš?« – *Praxis* 1/1964, Zagreb, str. 82-99.
38. »Praksa i kritika« – *Praxis* 1/1965, Zagreb, str. 269-282.
39. »Opstojeći odnosi i moral« – *Filozofija* 1/1965, Beograd, str. 27-36.
40. »Povijesnost i mogućnost« – *Praxis* 6/1965, Zagreb, str. 763-776.
41. »Socijalizam i etika« – *Praxis* 4-6/1966, Zagreb, str. 477-492.
42. »Ideologija kao oblik i način čovjekova opstanka« – *Filozofija* 3/1966, Beograd, str. 383-391.
43. »Smisao Marxove filozofije« – *Praxis* 3/1967, Zagreb, str. 289-305.
44. »O mogućnosti onoga što jest« – *Gledišta* 6-7/1967, Beograd, str. 959-972.
45. »Što je postvarenje?« – *Praxis* 5-6/1967, Zagreb, str. 586-596.
46. »Politička i socijalna revolucija« – *Filozofija* 3/1967, Beograd, str. 63-81.
47. »Razgovor o etici« – *Razlog* 54-55-56/1967, Zagreb, str. 429-441.
48. »Značenje pitanja o smislu života« – *Filozofija* 1-2/1968, Beograd, str. 5-17.
49. »Povijest i tradicija« – *Praxis* 4/1968, Zagreb, str. 271-280.
50. »Marxovo shvaćanje revolucije« – *Praxis* 1-2/1968, Zagreb, str. 25-35.
51. »Praksa i etika socijalizma« – *Kultura* 4/1969, Beograd, str. 8-24.
52. »O utopijskom karakteru povijesnoga« – *Praxis* 5-6/1969, Zagreb, str. 18.

53. »Antimetafizički karakter ljubavi« – *Polja*, Novi Sad 1982.
54. »Funkcija povijesne svijesti« – *Treći program Radio-Beograda*, proljeće 1972., br. 2, god. IV, str. 190–199.
55. »Riječ o zavičaju – Ili: Što znači uzrečica: 'Biti ili osjećati se kao kod svoje kuće'?« – *Delo* 1/1972, Beograd, str. 23–32.
56. »Mogućnost revolucije« – *Treći program Radio-Beograda*, 7/1973, str. 161–221.
57. »Kaj je marksizam?« – *Časopis za kritiko znanosti, domišljivo in novo antropologijo* 9–10/1975, Ljubljana, str. 88–109.
58. »S Marxom protiv Marxa?« – *Kulturni radnik* 1/1975, Zagreb, str. 159–187.
59. »Fundamentalna ontologija i vrijeme« – *Delo* 10/1982, Beograd, str. 1–32.
60. »O Habermasovoj kritici Marxa« – *Kulturni radnik* 4/1983, Zagreb, str. 79–103.
61. »Marksizam, ontologija i povijest« – *Rukovet* 1–2/1983, Subotica, str. 121–134.
62. »Samodjelatnost ili diktatura proletarijata« – *Časopis studenata filozofije i sociologije* 2–4/1983, Beograd, str. 20–29.
63. »Marx i Hegelovo nasljeđe« – *Kulturni radnik* 3/1985, Zagreb, str. 1–16.
64. »Za bolje razumijevanje Hegela« – *Treći program Radio-Beograda*, br. 66, III/1985, str. 386–403.
65. »Aktualnost Hegelova pojma običajnosti« – *Godišnjak za povijest filozofije* 6/1988, Zagreb, str. 65–82.
66. »Francuska revolucija i filozofija« – *Gledišta* 7–9/1989, Beograd, str. 6–21.

Članci i prikazi

67. »O etici« – *Studentski list*, Zagreb, 28. II. 1948.
68. »O religiji I, II« – *Naprijed*, Zagreb, I–II 1952.
69. »O dijalektici i metafizici« – *Naprijed*, Zagreb, III–IV 1952.
70. »Jedan pokušaj da se materijalističko shvaćanje historije etički tumači« – *Pogledi* 1/1952, Zagreb, str. 47–52.
71. »Oblik i sadržaj« – *Vjesnik*, Zagreb, 30. III. 1952.
72. »O etičkom karakteru društvenih odnosa« – *Sveučilišni list*, Zagreb, 25. V. 1952.
73. »Humanizam Karla Marxa. U povodu 70. godišnjice smrti« – *Vjesnik*, Zagreb, 14. III. 1953.
74. »Principi socijalističkog morala« – *Vjesnik*, Zagreb, 23. V. 1953.
75. »Posredna i neposredna kritika« – *Naprijed*, Zagreb, 15. I. 1954.
76. »Država i radnička klasa« – *Industrijski radnik*, Zagreb, 29. XI. 1956.
77. »Smisao socijalističkog humanizma« – *Industrijski radnik*, Zagreb, 1. I. 1957.
78. »Moral i zdravstvena služba I, II« – *Sanitarni tehničar*, Zagreb, 7–8/1958, str. 227–234 i 9/1958, str. 293–300.
79. »Marx i realizacija filozofije« – *Danas* 16/1961, Beograd, 20. III. 1961.
80. »Karl Marx: 'Kritika Hegelove filozofije državnog prava'« – *Naše teme* 2/1961, Zagreb, str. 296–301.

81. »Bertrand Rasel (Bertrand Russell): 'Istorija zapadne filosofije'« – *Naše teme* 7-8/1962, Zagreb, str. 1214-1223.
82. »Alfred Schmidt: 'Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx'« – *Praxis* 1/1964, Zagreb, str. 105-110.
83. »O metodi i domašaju jedne kritike« – *Praxis* 2/1964, Zagreb.
84. »Jürgen Habermas: 'Theorie und Praxis'« – *Praxis* 4-5/1966, Zagreb, str. 694-699.
85. »Socijalizam, moral i konformizam« – *Polja* 90/1966, Novi Sad.
86. »Moral i društvo« – *Odjek* 5/1966, Sarajevo, 1. III. 1966.
87. »Marek Fritzhand: 'Etička misao mladog Marxa'« – *Praxis* 1-2/1967, Zagreb, str. 201-207.
88. »O pojmu prošlosti« – *Književne novine* 299, Beograd, 15. IV. 1967.
89. »Smisao i karakter političke revolucije« – *Odjek* 19-20/1967, Sarajevo.
90. »Marx i revolucija« – *Odjek* 10/1968, Sarajevo.

Osim navedenih tekstova Kangrga je za enciklopediju zagrebačkog Leksikografskog zavoda napisao natuknice o francuskoj filozofiji (od XI. stoljeća do danas), jugoslavenskoj filozofiji, Feuerbachu, Holbachu, Helvetiusu, Herbartu, Hobbesu, Humeu, Hutchesonu, humanizmu, humanitetu, ideologiji i dr., a valja napomenuti i da je autor još dvadesetak, uglavnom manjih, članaka i prikaza, koji u ovom popisu nisu navedeni.